Eduskunnan tarkastusvaliokunta

K 19/2023 vp Valtiontalouden tarkastusviraston vuosikertomus eduskunnalle 2023

Ammatillinen koulutus ja reformin tavoitteiden toteutuminen

1. Suomalaiset yritykset ja oppilaitosyhteistyö

Suomen Yrittäjät kiittää mahdollisuudesta lausua näkemyksemme ammatillisen koulutuksen tilasta ja reformin keskeisten tavoitteiden toteutumisesta VTV:n vuosikertomukseen (K19/2023) liittyen. Lausuntomme keskittyy pienten ja keskisuurten yritysten näkökulmaan.

Koulutus on Suomen tärkeä menestystekijä. Koulupolun tulee sisältää monenlaisia reittejä oppia uutta ja kehittää osaamistaan. Vain sivistynyt, osaava ja yrittävä Suomi voi menestyä ja huolehtia kansalaisistaan.

Suomi on pienten yritysten maa, jossa on 440 000 toimivaa yritystä ja noin 300 000 yrittäjää. Suomalaisissa yrityksissä työskentelee yhteensä 1,5 miljoonaa ihmistä. Yrityksistä 96 prosenttia on alle kymmenen työntekijän yrityksiä ja vain 0,2 prosenttia yli 500 työntekijän suuryrityksiä. Yrittäjistä 35 prosenttia on naisia ja 70 prosenttia yksinyrittäjiä.

Yrittäjyyden murros heijastuu myös ammatilliseen koulutukseen, joka kohtaa työelämän taholta koko ajan uusia tarpeita. Ympäristö- ja digihaasteet korostuvat monella alalla. Pula osaavasta työvoimasta vaivaa Suomea ja koko Eurooppaa. Euroopan komission mukaan vuonna 2030 Euroopassa on seitsemän miljoonaa työikäistä nykyistä vähemmän. Jatkuvasta osaamisen kehittämisestä tulee yrityksen menestymisen kannalta ratkaisevaa.

Yrityskenttä uudistuu koko ajan, kun yrityksiä lopetetaan ja uusia yrityksiä perustetaan. Maahanmuuttaneiden yrittäjien määrä kasvaa. Yrittäjät ikääntyvät, eikä kaikilla ole jatkajia. Työnantajayrittäjien määrä vähenee. Yksin ja verkostossa yrittäminen kasvaa. Yrittäjän ja palkansaajan raja hämärtyy. Työtä tehdään monessa paikassa.

Nuorten yrittäjyysinto on kasvanut viime vuosina. Nuorten tulevaisuusraportin (2023) mukaan yläkoulun ja toisen asteen opiskelijoista 40 % voisi toimia yrittäjänä. Yli puolet (55 %) toivoi, että koulussa kerrottaisiin lisää työelämästä. Lappeenrannan ja Lahden teknisen LUT-yliopiston Ysimittari-tutkimuksen (2023) mukaan 44 % yhdeksäsluokkalaisista ajattelee, että yrittäjyys on mahdollista tulevaisuudessa. Vain 34 % koki, että koulu tarjosi riittävästi tietoa yrittäjyydestä.

Suomen Yrittäjien työelämägallupin (09/2023) mukaan joka viides (22 %) suomalainen oli pohtinut yrittäjäksi lähtemistä viimeisen vuoden sisällä. Noin kolmasosalla oli ollut viimeisen vuoden aikana yritysidea. Ammatillisten oppilaitosten tehtävä on entistä enemmän opettaa valmiuksia yrittäjyyteen.

Oppilaitokset ovat yrityksille merkittäviä kehittämis- ja innovaatiokumppaneita. Lähes puolet pk-yrittäjistä on itse suorittanut toisen asteen ammatillisen tutkinnon. Kiinteä oppilaitosyhteistyö kehittää yritysten toimintaedellytyksiä, parantaa yritysten henkilöstön ja yrittäjien omaa osaamista ja hyvinvointia, helpottaa uusien osaajien rekrytointia, synnyttää uutta yrittäjyyttä ja parantaa työllisyyttä.

2. Ammatillisen koulutuksen reformin keskeisimpien tavoitteiden toteutuminen

2.1. Rahoitusmallin tulee ohjata opiskelijoiden työllistymiseen ja jatko-opintoihin

Ammatillisen koulutuksen reformi oli yksi pääministeri Juha Sipilän hallitusohjelman kärkihanke. Reformin tarkoituksena oli uudistaa ammatillinen koulutus osaamisperustaiseksi ja asiakaslähtöiseksi kokonaisuudeksi. Tarve uudistukseen tuli työ- ja elinkeinoelämän toimijoilta. Ammatillinen koulutus uudistettiin, jotta se voi tarjota tulevaisuuden työelämässä tarvittavaa uudenlaista osaamista ja ammattitaitoa.

Vuoden 2018 käynnistyneen uudistuksen merkittävimpiä tavoitteita olivat asiakas- ja työelämälähtöisyys, osaamisperustaisuus, henkilökohtaistaminen ja yksilöllisten oppimispolkujen mahdollistaminen sekä sääntelyn ja päällekkäisyyksien purkaminen.

Reformin tavoitteiden toteutumisen arviointia vaikeuttavat samoihin aikoihin tehdyt 400 miljoonan euron rahoitusleikkaukset, korona-pandemian vaikutukset sekä laajennetun oppivelvollisuuden käynnistyminen.

Reformissa nuorten ja aikuisten koulutuksen lainsäädäntö yhdenmukaistettiin ja rahoitusta suunnattiin aikaisempaa enemmän tuloksellisuuteen perustuvaksi. Rahoitusjärjestelmän uudistuksessa pyrittiin vähentämään perusrahoituksen osuutta vaiheittain siten, että se olisi 2022 mennessä enää puolet rahoituksesta. Toinen puoli tulisi suoritusten ja vaikuttavuuden perusteella.

Uudistus on pääosin edennyt tavoitteiden mukaisesti. Eduskuntakaudella 2019-2023 tehdyn muutoksen vuoksi perusrahoituksen osuus on edelleen 70 %.

Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma on asettanut ammatillisen koulutuksen tavoitteeksi varmistaa jokaiselle opiskelijalle riittävät ammatilliset ja sivistykselliset valmiudet sekä työelämätaidot siirtyä opintojen jälkeen työelämään tai jatko-opintoihin.

Suomen Yrittäjät kannattaa tuloksellisuutta painottavaa rahoitusmallia, koska se kannustaa koulutuksen järjestäjiä suuntaamaan koulutustarjontaansa ammatteihin, jotka työllistävät. Tämä on entistä merkittävämpää nykytilanteessa, jossa osaajapula estää monen yrityksen kasvun.

Pienet ja keskisuuret yritykset kärsivät työvoimapulasta, joka on niiden kasvumahdollisuuksien suurin este. Työvoimapulaa on monilla aloilla eri puolilla Suomea. Yrittäjägallupin (2023) mukaan reilu kolmannes (37 %) yrityksistä on ollut vaikeuksia löytää osaavaa työvoimaa. Tilanne on pysynyt yrittäjägallupien perusteella suurin piirtein samankaltaisena vuoden 2020 tammikuusta lähtien (vaihteluväli on ollut 35-46 %).

Työelämä- ja opiskelijapalaute ovat ammatillisen koulutuksen vaikuttavuuden keskeisiä laatumittareita, joiden merkitystä olisi syytä korostaa. Niiden painoarvon vähentäminen voisi heikentää koulutuksen ja työelämäyhteistyön laatua. Koska työelämäpalautteen antaminen on koettu yrityksissä työlääksi, sitä tulee helpottaa ja yksinkertaistaa.

Osaamiseen täydentämiseen ei tarvita aina kokonaisia tutkintoja. Tämän vuoksi myös rahoitusmallin suoriteosuuden tulisi perustua tutkinnonosien suorittamiseen.

Kaksi kolmasosaa ammatillisen koulutuksen opiskelijoista on työttömäksi jääneitä, alaa vaihtavia ja uusiin tehtäviin pätevöityviä ja osaamistaan täydentäviä aikuisia. Aikuisia kannattaisi ohjata suorittamaan perustutkintojen sijaan ammattitutkintoja ja erikoisammattitutkintoja, myös oppisopimuksena.

Valtioneuvoston koulutuspoliittisessa selonteossa on esitetty, että ammatti- ja erikoisammattitutkintoja tulisi kehittää nykyistä joustavammiksi ja niitä tulisi voida räätälöidä nykyistä vapaammin yksilön ja työelämän tarpeiden mukaisesti.

Jatkuvaan oppimiseen riittää usein myös tutkinnon osan tai pienemmän osaamiskokonaisuuden suorittaminen. Ammatilliset oppilaitokset eivät juurikaan järjestä koulutusta, joka ei tähtää tutkintoon.

VTV:n Ammatillisen koulutuksen reformi -tarkastuksen (2/2021) jälkiseurantaraportin mukaisesti koulutusjärjestelmän tulee tukea erilaisen osaamisen yhdistämistä, syventämistä ja suuntaamista myös tutkintoja ja tutkinnon osia pienempien koulutuskokonaisuuksien kautta.

Tutkinnon osaa pienemmistä osaamiskokonaisuuksista ei kerry suoritus- ja vaikuttavuusrahoitusta, minkä vuoksi koulutuksen järjestäjät eivät pidä niiden järjestämistä riittävän kannattavana. Tähän suuntaan oppilaitoksia kannattaisi ohjata myös rahoituksellisin keinoin.

2.2. Yritysten oppilaitosyhteistyö osana oppilaitosten asiakas- ja työelämälähtöisyyttä

Uudistuksella pyrittiin lisäämään ammatillisen koulutuksen asiakaslähtöisyyttä. Tämä näkyy esimerkiksi mahdollisuutena hakeutua opintoihin joustavasti ja tehdä yksilöllisiä valintoja. Osaamista voi hankkia erilaisissa oppimisympäristöissä, ja opinnoissa voi edetä oman aikataulun mukaisesti. Työelämälähtöisyyttä on lisätty joustavamman oppisopimuskoulutuksen ja koulutussopimusmallin avulla.

Oppilaitosten asiakkaita ovat sekä opiskelijat että yritykset. Suomen Yrittäjät painottaa, että asiakas- ja työelämälähtöisyys tulee nähdä laajasti. Ammatillisen koulutuksen monipuoliset työelämäpalvelut hyödyttävät alueen pk-yrityksiä. Palveluista on syytä tiedottaa aktiivisesti.

Yrittäjägallupien mukaan erityisesti pienimmät yritykset eivät kovin hyvin tunne ammatillisen koulutuksen tarjoamia mahdollisuuksia. Jotta ammatillisen koulutuksen ja pk-yritysten yhteistyö laajenee ja syvenee, yrittäjien on tunnettava mahdollisuudet, joita ammatilliset oppilaitokset heille tarjoavat.

Yrittäjät eivät tunne kovin hyvin mahdollisuuksia oman osaamisensa kehittämiseen eikä ammatillisen koulutuksen monipuolisia työelämäpalveluita, kuten osaamiskartoituksia, markkinointitutkimuksia, korttikoulutuksia ja muita henkilöstökoulutuksia, rekrytointiyhteistyötä ja kansainvälistä toimintaa.

Suomen Yrittäjien syksyllä 2018 tekemän Yrittäjägallupin vastaajista yli puolet ei ollut tietoisia ammatillisen koulutuksen uudistuksesta. 72 % vastaajista ei ollut tehnyt yhteistyötä ammatillisten oppilaitosten kanssa. Vastaukset poikkesivat selvästi yrityskoon mukaan: pienimmissä yrityksissä uudistusta ei juurikaan tunnettu eikä yhteistyötä tehty.

Vuonna 2018 yksinyrittäjistä vain 16 % oli tehnyt yhteistyötä ammatillisen oppilaitoksen kanssa. Mikroyrityksissä (2-9 henkeä) 31 % ja vähintään 10 hengen yrityksistä 61 % ilmoitti tehneensä yhteistyötä ammattioppilaitosten kanssa. Yhteistyön lisäämisen potentiaalia löytyi kaikenkokoisista yrityksistä.

Yhteistyötä tehneet kaikenkokoiset yritykset olivat suurilta osin (81 %) melko tai erittäin tyytyväisiä oppilaitosyhteistyöhönsä. Tyytyväisimpiä olivat 2-9 henkilön yritykset. Kyselyn tulokset käyvät yksiin ammatillisen koulutuksen työelämäpalautteen kanssa.

Suomen Yrittäjät kysyi yrityksiltä oppilaitosyhteistyöstä myös kesällä 2021. Yhteistyötä ammatillisen oppilaitoksen kanssa yrityksistä 6 % piti erittäin tärkeänä, 16 % melko tärkeänä, 33 % vähän tärkeänä ja 37 % ei lainkaan tärkeänä, 8 % ei osannut sanoa.

Suomen Yrittäjät painottaa, että ammatillista koulutusta tulee edelleen tehdä tutummaksi yrittäjille. Kun oppilaitokset ja pk-yritykset oppivat tuntemaan paremmin toisiaan, yhteistyön edellytykset paranevat. Yhteistyö mahdollistaa molempia osapuolia hyödyttävien ratkaisujen kehittämisen niin nuorten kuin aikuisten koulutuksessa, yrittäjän oman osaamisen päivittämisessä ja uusien osaajien rekrytoinnissa.

Oppilaitosten kannattaa edelleen lisätä pk-yrityksille suunnattua viestintää, ottaa yhteyttä yrittäjiin ja kutsua yrittäjiä tilaisuuksiinsa. Yrittäjien ja yrittäjäjärjestöjen on syytä viestiä aktiivisesti omasta toiminnastaan ja osaamistarpeistaan oppilaitoksille. Oppilaitosten ja yritysten kannattaa luoda keskinäinen, molemmille soveltuva yhteiskehittämisen ja hyvien käytäntöjen jakamisen malli.

Ammatilliset oppilaitokset ovat tärkeä osa alueen elinvoimaa kasvattavaa ekosysteemiä yhdessä yritysten, kehittämisyhtiöiden, korkeakoulujen, kuntien ja kaupunkien kanssa. Yhteistyötä voidaan vahvistaa eritasoisilla kumppanuuksilla. Pienimpien yritysten kanssa korostuu arkipäivän kumppanuus, jossa keskeistä on opettajan ja työpaikkaohjaajan vuorovaikutus. Keskisuurissa yrityksissä kumppanuus voi olla strategista yhteistyötä, joka mahdollistaa monenlaisten palvelujen hyödyntämisen ja yhteiskehittämisen. Alaa vaihtavat, osaamistaan päivittävät ja täydentävät aikuisopiskelijat tulee saada alueen elinvoiman kehittämiseen mukaan.

Ammatillisten oppilaitosten kannattaa luoda uudenlaisia simulaatioiden ja lisätyn todellisuuden oppimisympäristöjä ja digitaalisia oppimisalustoja yhteistyössä oppimisteknologiayritysten kanssa.

Oppilaitokset ovat pk-yrityksille tärkeitä kehittämis- ja innovaatiokumppaneita, joiden kanssa yritys voi kehittää tuotteitaan ja prosessejaan ja oppia uutta. Teknologian kehitys, ilmastonmuutos ja muut megatrendit luovat oppilaitoksille ja yrityksille tarpeen ja mahdollisuuden uudistaa toimintaansa ja rakenteitaan. Yhteisissä yrityshautomoissa ja -kiihdyttämöissä voidaan hyödyntää yhteisiä resursseja ja jaettua osaamista sekä käyttää yhteisiä tiloja, koneita ja laitteita. Yhteiskehittämisen potentiaalille ei ole kattoa.

2.3. Osaamisperustaisuus ja osaajapulaan vastaaminen

Uudistuksen keskeisenä ajatuksena on aiemmin opitun parempi tunnistaminen ja tunnustaminen. Opinnoissa voidaan keskittyä uusien asioiden oppimiseen ja tarvittavan osaamisen hankkimiseen.

Yksilölliset opintopolut varmistetaan sillä, että jokaiselle ammatillisen koulutuksen aloittavalle opiskelijalle laaditaan HOKS eli henkilökohtainen osaamisen kehittämisen suunnitelma. Yrityksiltä saadun palautteen perusteella sitä on syytä kehittää ja pelkistää, koska se vie liikaa opettajien aikaa, mikä on pois opiskelijoiden opettamiselta, ohjaamiselta ja kohtaamiselta.

Vuoden 2023 yrittäjägallupissa yrittäjiltä kysyttiin, miten yrityksenne mahdollista työvoimapulaa voisi helpottaa sääntelymuutoksin. Viidesosa (22 %) yrityksistä oli sitä mieltä, että työvoimapulaa voisi helpottaa uudistamalla oppisopimusjärjestelmää.

Yrittäjiltä kysyttiin myös, miten yrityksenne mahdollista työvoimapulaa voisi helpottaa yrityksen omin keinoin. Vajaa kolmannes (28 %) yrityksistä vastasi, että työvoimapulaa voisi helpottaa tarjoamalla harjoittelupaikkoja. Neljäsosa (24 %) vastasi, että työvoimapulaa voisi helpottaa lisäämällä yhteistyötä oppilaitosten kanssa.

Oppilaitosten ja yritysten yhteistyötä voidaan edistää monin tavoin. Yrittäjäkoulutusta kannattaa tarjota eri alojen opiskelijoille ja opettajille. Yrittäjyyskursseja kannattaa järjestää yhdessä yritysten kanssa. Yrittäjiä on hyvä ottaa mukaan oppilaitosten yhteistyörakenteisiin. On mahdollisuus perustaa harjoittelupaikka- ja harjoittelijapankkeja, josta voisi löytää harjoittelupaikan ja harjoittelijan. Kansainväliset opiskelijat kannattaa linkittää yrityselämään heti opintojen alusta lähtien. Oppilaitoksissa voi toteuttaa yrittäjyystapahtumia ja yritysideakilpailuja. Yrittäjyyskasvatusta ja -koulutusta tarvitaan koko koulupolun varrelle, varhaiskasvatuksesta yliopistoon.

Suomen Yrittäjät kannustaa oppilaitoksia järjestämään työelämälähtöisiä malleja maahanmuuttajien nopeaan kotouttamiseen, osaamisen varmistamiseen, työllistämiseen ja yrittäjyyteen. Suomen Yrittäjät painottaa, että jatkossakin tulee huomioida alueelliset erot eri puolilla Suomea, jotta ammatillisen koulutuksen saavutettavuus on riittävää ja työelämää, myös pieniä ja keskisuuria yrityksiä, palvelevaa koko maassa.

2.4. Koulutussopimus ja opiskelijoiden perusosaaminen

Ammatillinen koulutus mahdollistaa yrityksille ja oppilaitoksille monenlaisia yhteistyömuotoja. Opiskelijat hankkivat tutkintoon vaadittavan osaamisensa joko koulutussopimuksena tai oppisopimuksena.

Koulutussopimukseen perustuvassa koulutuksessa opiskelija hankkii osaamista työpaikalla käytännön työtehtävien yhteydessä. Opiskelija ei ole tällöin työsuhteessa. Koulutuksen järjestäjä ei saa lain mukaan maksaa yritykselle korvausta koulutussopimukseen perustuvasta koulutuksesta.

Oppilaitos ja koulutussopimustyöpaikka voivat kuitenkin sopia, että vaativaan erityiseen tukeen oikeutetusta opiskelijasta koulutussopimustyöpaikan tarjoajalle maksetaan koulutuskorvausta.

Joillakin aloilla toivotaan mahdollisuutta maksaa koulutuskorvausta myös muiden opiskelijoiden kohdalla, kun ohjaukseen on suunnattava erityisen paljon resursseja turvallisuuden, kalliiden koneiden tai muuten laajemman ohjaustarpeen takia tai merkittävien tulonmenetysten vuoksi. Yrittäjät ovat palautteissaan ammatillisen koulutuksen oppilaitosyhteistyöstä nostaneet esille työpaikalla järjestettävän koulutuksen kustannukset ja korvaukset.

Yrittäjägallupin (2023) mukaan ammatillisen oppilaitoksen opiskelijoita on ollut koulutussopimuksella 30 prosentissa pk-yrityksistä, kun keväällä 2021 luku oli 27 prosenttia.

Yrittäjyysgallupin (2023) mukaan noin kaksi kolmasosaa (61 %) yrityksistä on ollut tyytyväisiä oppilaitoksen ohjaukseen ja neuvontaan koulutussopimuksessa olevien opiskelijoiden kanssa.

Yrityksiltä saadun palautteen perusteella erityisesti pienillä yrityksillä on vaikeuksia ottaa vastaan opiskelijoita työpaikalla tapahtuvaan oppimiseen. Osa opiskelijoista tulee työpaikalle vailla riittävää ammatillista perusosaamista, jolloin yrittäjän aikaa menee liikaa opiskelijan opettamiseen. Yrittäjyysgallupin (2023) mukaan alle puolet (48 %) yrityksistä oli tyytyväisiä opiskelijoiden työelämävalmiuksiin ja perustaitoihin koulutussopimusjakson alussa.

Koulutus- ja oppisopimusta hyödynnetään kaikenkokoisissa yrityksissä. 5–9 henkeä työllistävistä mikroyrityksistä yli puolet raportoi käyttäneensä koulutussopimusta ja 43 prosenttia oppisopimusta. Oppisopimusta käytetään eniten teollisuuden ja kaupan alalla, koulutussopimusta teollisuudessa ja rakentamisessa. Eniten koulutus- ja oppisopimusten käyttöä Itä- ja Pohjois-Suomen yrityksissä.

Syntyvyyden romahduksen vuoksi tarvitsemme tulevina vuosina ulkomaista työvoimaa yritysten työvoimapulan selättämiseksi. Suomen Yrittäjät ehdottaa, että ammatillisessa koulutuksessa tulisi olla mahdollisuus osoittaa osaaminen myös englannin kielellä. Tämä nopeuttaisi maahanmuuttajien opintojen suorittamista, kotoutumista ja työllistymistä. Samalla meidän tulee huolehtia riittävästä suomen ja ruotsin kielen oppimisesta, jota voi syventää työelämässä.

2.5. Oppisopimus ja koulutuskorvaus

Oppisopimuskoulutus muuttui uudistuksessa aikaisempaa joustavammaksi. Oppisopimus perustuu kirjalliseen määräaikaiseen työsopimukseen, jonka minimityöaika on 25 tuntia viikossa. Opiskelijalle maksetaan yrityksen toimesta TES:n mukaista palkkaa ja työantajalle voidaan maksaa ohjaamisesta koulutuskorvausta. Koulutuskorvauksesta sovitaan oppilaitoksen ja yrityksen kesken. Koulutuskorvausta ei kuitenkaan aina makseta, koska laki ei siihen velvoita.

Oppisopimuksen aikana voidaan suorittaa kokonaisia tutkintoja, tutkinnon osia ja tutkinnon osia pienempiä kokonaisuuksia, jolloin oppisopimuksen kesto voi vaihdella yksilöllisesti ja joustavasti tarpeen mukaan.

Oppisopimus voi olla jollekin nuorelle ainoa toimiva tapa hankkia ammattiosaamisen ja suorittaa ammatillinen tutkinto, kun opitaan työtä tekemällä. Oppisopimus voi toimia tärkeänä keinona syrjäytymisen ja koulupudokkuuden ehkäisyssä.

Oppisopimukseen liittyvissä keskusteluissa vaaditaan usein Saksan mestari-kisälli -mallin tuomista Suomeen. Saksan malli ei kuitenkaan suoraan sovellu Suomen koulujärjestelmään. Saksassa oppisopimusta hoitavat kauppakamarit ja käsityökamarit. Yritysten tulee olla niiden jäseniä voidakseen ottaa oppisopimusopiskelijoita oppimaan rinnalleen. Todellisuudessa suurin osa pienistä yrityksistä ei osallitu siihen, koska yritykset maksavat kamareille merkittäviä summia koulutuksesta. Suomessa koulutus on sen sijaan ilmaista. Oppisopimuksen tulee olla sekä opiskelijalle että työnantajalle kannustava. Kannattaa kehittää suomalaista oppisopimuksen mallia.

Koulutuskorvauksen tarkoituksena on korvata työnantajalle oppisopimuskoulutuksen järjestämisestä aiheutuvia kustannuksia. Laissa ei nyt ole ohjeistusta koulutuskorvausten määristä. Käytännössä koulutuskorvaukset ovat jääneet hyvin pieniksi tai niitä ei makseta ollenkaan.

Yrittäjägallupin (2023) mukaan oppisopimuksella kouluttaneista yrityksistä vain vähän reilu puolet (54 %) on saanut koulutuskorvausta työssä oppivan henkilön oppilaitokselta. Vain 31 prosenttia yrityksistä on tyytyväisiä korvaukseen.

Oppisopimuskoulutuksen työnantajille maksettavien koulutuskorvausten määrä ei ole lisääntynyt ja se on tällä hetkellä vain yksi prosentti ammatillisen koulutuksen kokonaisrahoituksesta. Tämä siitäkin huolimatta, että ammatillisen koulutuksen reformin yhteydessä koulutuksen järjestäjien saama rahoitus oppisopimuksella suoritetusta koulutuksesta on kasvanut merkittävästi.

Koulutuskorvausten taso vaihtelee eri oppilaitoksissa ja työnantajien saamat korvaukset ovat erisuuruisia eri puolilla Suomea. Työnantajilta tulee paljon palautetta myös siitä, että varsinkaan nuorilla opiskelijoilla ei ole riittäviä perustaitoja ja osaamista työelämään siirtyessään. On hyvä, että peruskoulussa ja toisella asteella panostetaan jatkossa perustaitojen osaamiseen.

Suomen Yrittäjät ehdottaa, että oppisopimuksen viikkotyöaika laskettaisiin 20 tuntiin, jotta myös osa-aikaisessa työssä olevat ja osatyökykyiset voisivat opiskella joustavammin oppisopimuskoulutuksessa.

Suomen Yrittäjät kannattaa myös mahdollisuutta porrastaa nuoren, vailla ammattitaitoa olevan oppisopimusopiskelijan palkkaa tämän osaamisen kehittymisen mukaan. Kemianteollisuudessa tästä on menossa kokeiluja, joita olisi hyvä laajentaa muillekin aloille. Nämä muutokset vähentäisivät uuden oppisopimustyöntekijän ja palkkauksen aiheuttamaa riskiä.

Oppisopimuksen suosioon on vaikuttanut osaltaan se, että oppilaitokset ovat pitäneet sen mahdollisuutta entistä enemmän esillä. Oppisopimuskoulutuksen rahoitus nostettiin reformissa oppilaitosmuotoisen koulutuksen rahoituksen tasolle, jotta se mahdollistaisi työelämässä tapahtuvan oppimisen lisääntymisen. Oppisopimuksesta tuli valtionosuuden kannalta yhtä kannattava vaihtoehto kuin koulutussopimuksella tapahtuvasta koulutuksesta. Rahoitusjärjestelmän muutos on kannustanut oppilaitoksia panostamaan oppisopimuksen käyttöön. Tämä on lisännyt oppisopimuskoulutuksen määrää. Osa opiskelijoista tekee ammatillisen perustutkinnon osin oppisopimuksella ja osin koulutussopimuksella.

Mikäli valtionosuutta alentava kerroin poistuisi myös ammattitutkintojen ja erikoisammattitutkintojen rahoituksesta, se hyvin todennäköisesti ohjaisi oppilaitoksia tarjoamaan niitä aikaisempaa enemmän perustutkintojen sijaan aikuisille, joita on jo kaksi kolmasosaa ammatillisen koulutuksen opiskelijoista. Tä-

mä voisi tehostaa aikuisten opiskelua ja lyhentää opiskeluaikoja. Ammattitutkintojen ja erikoisammattitutkintojen opiskelussa on erityisen luonteva ottaa opiskelijan aikaisempi osaaminen huomioon. Tämä voisi palvella erityisellä tavalla opiskelijoita, jotka tarvitsevat täydentävää ja syventävää koulutusta työelämän muuttuessa nopeasti.

Vuoden 2023 Yrittäjägallupin mukaan oppisopimusta on käyttänyt 24 prosenttia yrityksistä, kun vastaa-va luku edellismittauksessa oli 20 prosenttia. Kyselyn mukaan peräti 36 prosenttia olisi valmis tekemään niin, jos opiskelijan palkkaa porrastettaisiin vastaamaan opiskelijan osaamisen kehittymistä. Nyt palkan määrittävät työehtosopimukset. Eniten tätä mieltä oltiin teollisuuden (58 %) ja rakentamisen (47 %) aloilla.

Tätäkin enemmän oppisopimuksella kouluttamiseen kannustaisi palkkatuki: 42 prosenttia vastaajista kertoi, että ottaisi oppisopimusopiskelijan, jos saisi siihen palkkatukea. Eniten tätä mieltä oltiin teollisuu-den (57 %) ja kaupan (50 %) aloilla.

Yrittäjyysgallupin mukaan 71 % yrityksistä on ollut tyytyväisiä oppilaitoksen yhteistyöhön oppisopimuskoulutuksen aikana. Koulutuskorvausta oli maksettu vain 54 % yrityksistä. Vain kolmannes (31 %) yrityksistä oli tyytyväisiä oppilaitoksen maksaan koulutuskorvaukseen.

Suomessa on liikaa nuoria, jotka ovat sekä työelämän ja koulutuksen ulkopuolella. Oppisopimuksen merkitys tulee huomioida myös valmistelun alla olevassa sosiaaliturvauudistuksessa. Ammatillisen koulutuksen kentällä törmätään siihen, että harkinnanvaraisia tukia saavan perheen kotona asuva nuori ei lähde oppisopimukseen, koska se laskee perheen saamia tukia.

Suomen Yrittäjät ehdottaa, että harkinnanvaraisten tukien perusteita muutettaisiin niin, että alle 20-vuotiaan kotona asuvan oppisopimusopiskelijan palkkatulo ei vaikuta perheen tukiin. Tämä kannustaisi opiskelijaa suorittamaan ammatillinen tutkinto oppisopimuksena, josta saa palkkaa. Tämä parantaisi opiskelijan työllistymistä ja helpottaisi osaltaan yritysten työvoimapulaa. Näin myös sukupolvesta toiseen jatkuva työelämän ulkopuolella oleminen voisi taittua.

2.6. Yrittäjien osaamisen kehittäminen

Uudet työpaikat syntyvät pääasiassa pieniin ja keskisuuriin yrityksiin. Suomen Yrittäjien jäsenyrittäjien koulutustausta on seuraava: ammatillinen tutkinto (30 %), opistotason tutkinto (24 %), maisterin tutkinto (17 %), ammattikorkeakoulututkinto (15 %), peruskoulu tai kansakoulu (6 %), ylempi ammattikorkeakoulututkinto (4 %), ylioppilastutkinto (2 %), lisensiaatin tutkinto (1 %) ja tohtorin tutkinto (1 %).

Ammatillisella koulutuksella on tärkeä rooli yrittäjäkunnan osaamistason nostamisessa. Yrittäjät tarvitsevat monenlaista erityisosaamista uransa ja yrityksensä eri vaiheissa. Yrittäjäpolun alkuvaiheessa korostuvat yrittäjyysosaaminen, myynti-, markkinointi- ja talousosaaminen. Yrityksen kasvaessa yrittäjä tarvitsee henkilöstöhallinnon ja johtamisen osaamista, kielitaitoa ja kansainvälistä osaamista. Myös toimialaosaamista on päivitettävä säännöllisesti. Teknologinen ja kestävyyteen liittyvä osaaminen vaativat jatkuvaa oppimista. Yrittäjyyden loppuvaiheeseen tarvitaan omistajanvaihdoksiin suunnattua koulutusta.

Moni yrittäjä suorittaa yrittäjän ammattitutkinnon ja jatkoksi johtamisen ja yritysjohtamisen erikoisammattitutkinnon tai osia niistä. Myös muut ammatti- ja erikoisammattitutkinnot tarjoavat mahdollisuuksia osaamisen syventämiseen.

Yrittäjän oppisopimuskoulutus muuttui reformin seurauksena kestoltaan joustavaksi. Yrittäjät voivat suorittaa kokonaisen tutkinnon, tutkinnon osia ja tutkinnon osia pienempiä kokonaisuuksia. Oppisopimuksella opiskelevaa yrittäjää ohjaa mentori, joka on asiantuntija yrittäjän opiskeleman tutkinnon alalla ja jolla on kokemusta yrittäjyydestä.

Yrittäjän oppisopimus on ainutlaatuinen mahdollisuus, jota tulee Suomen Yrittäjien mielestä edistää ja pitää esillä mahdollisuutena uusille, myös maahanmuuttajataustaisille yrittäjille. Jotta yrittäjä voi tehdä yrittäjän oppisopimuksen osana omaa yrittäjyyttään, hänellä tulee olla Y-tunnus. Yritysmuotona käy toiminimi, osakeyhtiö tai itsenäinen yrittäjyys osuuskunnan jäsenenä, avoin yhtiö tai kommandiittiyhtiö. Yrityksen tulee olla lakisääteisesti YEL- tai MYEL-vakuutettu. Yrityksessä tulee olla riittävästi tuotantoa ja palvelutoimintaa ja tarpeelliset työvälineet.

Yrittäjän tulee tehdä työtä vähintään 25 tuntia viikossa sellaisissa tehtävissä, joissa pystytään hankkimaan yrittäjyyden ammattitutkintoon vaadittava osaaminen. Suomen Yrittäjät ehdottaa tuntimäärän laskemista 20 työtuntiin viikossa.

Yrittäjille suunnatun koulutuspalvelutarjonnan kautta ammatilliset oppilaitokset saavat mahdollisuuden laajentaa ja syventää muutakin yhteistyötä yrittäjien kanssa. Yrittäjyyteen liittyvien tutkintojen uudistamistyössä on syytä huomioida myös yksinyrittäjien ja mikroyritysten tarpeet.

2.7. Työelämän oppimispaikkojen riittävyys

Ammatillisen koulutuksen edellytykset suoriutua koulutustehtävästään riippuvat ammattiopiston ja työelämätoimijoiden yhteistyön sujuvuudesta. Eräs VTV:n tarkastuksessa esiin noussut kipupiste on työelämän oppimispaikkojen riittävyys. Paikkojen riittävyys vaihtelee alueittain ja aloittain.

Kansallinen koulutuksen arviointikeskus Karvi julkaisi vuonna 2022 työelämäyhteistyötä ja kumppanuuksia läpiluotaavan arviointiraportin, jonka mukaan koulutuksen järjestäjien tulee edelleen kehittää työelämän tarpeista lähtevien palveluiden ja koulutusten tarjontaa. Työpaikkojen puute tai niiden vähyys sekä alan luonteesta johtuen yritysten pienuus ja yksinyrittäjyys sekä työpaikkojen vastaamattomuus vaikeuttivat soveltuvien työpaikkojen saantia työelämässä oppimiseen.

Monilla aloilla työpaikoilla oppimista on vaikea järjestää alan rakenteellisten tekijöiden vuoksi. Oppimispaikan löytäminen voi olla ongelmallista aloilla, joilla työvälineisiin ja kalustoon sitoutuu suuri osan yrityksen pääomasta. Koulutussopimuksiin perustuva työelämäyhteistyö soveltuu huonosti myös aloille, joilla yritysrakenne painottuu yksinyrittämiseen tai tehdään paljon freelance-työtä. Myös pienillä ammattialoilla työelämän oppimispaikkoja ei tahdo löytyä, jos alan työmarkkinatilanne on vaikea.

Kun työelämä odottaa entistä valmiimpia työelämässä oppijoita ja samaan aikaan yksilöllisen tuen tarve ammatillisessa koulutuksessa vaikuttaa lisääntyvän, ammattiopistoilla on ajoittain ollut suuria

vaikeuksia löytää hyviä oppimispaikkoja kaikille opiskelijoille. Kaikilla työpaikoilla ja yrityksissä ei ole riittäviä valmiuksia erityisen tuen opiskelijoiden ja mielenterveyskuntoutujien ohjaamiseen.

Pula näyttöpaikoista hidastaa opiskelijoiden opiskelun etenemistä ja aiheuttaa opintojen keskeytyksiä. Näyttö voidaan tehdä kuitenkin hyvin perustelluista syistä (sairaus, raskaus, muutto ulkomaille, opinnot viivästyvät kohtuuttomasti) tehdä oppilaitoksessa. Lain pykälää tai ministeriön tulkintaa olisi syytä höllentää. Suomen Yrittäjät ehdottaa, että oppilaitosten aidosti työelämälähtöiset oppimisympäristöt hyväksytään ammatillisen koulutuksen näyttöpaikoiksi.

Opetus- ja kulttuuriministeriön tulkinnan mukaan ammatillisen oppilaitoksen ravintolaa, pesulaa, navettaa, ICT-yksikköä, HR-osastoa, joissa tekevät työtä oppilaitoksen työntekijöinä olevat ammattihenkilöt, ei voi hyväksyä oppisopimuspaikaksi. Näyttöpaikka kirjataan oppilaitoksen Y-tunnuksella, jolloin näyttöpaikka kirjautuu opintohallintajärjestelmä Vipuseen oppilaitosympäristössä toteutettavana näyttönä. Tällöin opiskelijan kanssa ei voi tehdä ministeriön tulkinnan mukaan oppisopimusta. Jos samat palvelut olisi ulkoistettu, oppisopimuksen voitaisiin tehdä.

Tulkintaa perustellaan sillä, että oppilaitos antaisi tällöin itselleen työelämäpalautteen, jolla on vaikutusta rahoitukseen. Toinen perustelu on se, että oppimisympäristöjä ei pidetä aitoina työelämän ympäristöinä. Tämä ei pidä kaikilta osin paikkaansa. Esimerkiksi oppilaitoksen omistamassa ravintolassa opiskelija saa tarjoilla monipuolisia juhla-aterioita. Ravintolat eivät opiskelijoita sellaisiin tehtäviin voi ottaa, vaan työtehtävät ovat usein avustavia. Tämän vuoksi joissakin tilanteissa koulun ympäristö on parempi oppimisympäristö kuin aito ravintola.

3. Tulevaisuuden työelämä ja työelämätaidot

Suomi voi menestyä, kun huolehdimme sivistyksestä, osaamisesta ja yrittäjyydestä. Tulevaisuuden työelämässä yhä useampi työskentelee yrittäjämäisesti, yhdistää palkkatyön ja yrittämisen, tekee töitä monipaikkaisesti, vaihtaa ammattiaan työuransa aikana ja toimii yrittäjänä ainakin osan elämästään.

Tämän vuoksi on oleellista, että jokainen saa hyvät perustiedot ja -taidot ja yleissivistyksen. Jokaisella on taitoa ja halua opetella koko ajan uutta osana työtään. Jokaisella on valmius sietää epävarmuutta ja muutoksia. Siksi ammatillisen koulutuksen ja koko suomalaisen koulun tulee katsoa vahvasti tulevaisuuteen ja opettaa tulevaisuudessa tarvittavia työelämän taitoja.

Yrittäjämäiset valmiudet (empatia, sivistys, kestävyys, digitaidot ja yrittävä asenne) ovat tulevaisuuden perustaitoja. Vain sivistynyt, osaava ja yrittävä Suomi voi menestyä ja huolehtia kansalaisistaan.

Kunnioittavasti

Suomen Yrittäjät

Mikko Kinnunen
Koulutuspolitiikan asiantuntija
Lisätiedot: mikko.kinnunen@yrittajat.fi, 050 5143884